

HISTÒRIA URBANA: LA PRIMERA EXPANSIÓ MERIDIONAL (SEGLES XI i XII)

PER

JOSEP CANAL
EDUARD CANAL
JOSEP M. NOLLA
JORDI SAGRERA

Des de la seva fundació, la ciutat de Girona havia passat per moltes vicissituds que haurien anat modificant el seu aspecte. Vers l'any 1000, de la ciutat romana en devien quedar ben poques coses. Deu segles no havien passat endebades i el temps i noves necessitats haurien anat modificant, poc o molt, l'estructura urbana. Tanmateix, en aquests mil anys d'història el recinte fortificat baix-imperial continuava subsistint i la ciutat tenia, llevat d'unes tímides edificacions fora murs (Sant Martí Sacosta, Sant Pere de Galligants, Sant Feliu...), pràcticament la mateixa superfície.

Coincidint amb l'arribada del segle XI, la "revolta" feudal que es gestà en aquests anys commogué, de sota-rel, la societat europea. El seu efecte es féu sentir a casa nostra, on prengué unes característiques molt pròpies.

LA CIUTAT FEUDAL EN EL SEGLE XI

Ja des del temps de la dominació carolíngia, les autoritats de Girona s'havien adonat que calia mantenir, reforçar i ampliar les velles defenses romanes. No sabem amb precisió l'època en què foren reforçats de manera notable els entorns de les tres portes principals: l'oriental, en el sector de Gironella; la septentrional, en el camí del nord, i la meridional, vers Barcelona. En algun cas, podrien haver estat modificades sota el domini franc. Sí que sabem, en canvi, que en el segle XI existien tres castells dins

dels murs de Girona: l'emblemàtic castell de Gironella, el de Sobreportes i el de Girona o de Cabrera, encarregats de la defensa dels tres portals. Tots tres assistiren a la "revolta" i a la implantació posterior de l'estat feudal català propiciada per Ramon Berenguer I i Almodis, comtes de Barcelona, vers mitjan segle.

Des del segle XI, tres grans cases nobles catalanes senyorejaven la ciutat, dividida en districtes feudals. La casa de Cardona posseïa en feu el castell de Gironella; la família Montcada, a través dels senescals del comte de Barcelona, el de Sobreportes, i els vescomtes de Cabrera, el de Girona, conegut també com castell de Cabrera i, més tard, de Requesens¹. No eren torres fortificades per protegir una porta sinó autèntics castells, especialment els de Gironella i Cabrera. Els feus, cedits pels comtes de Barcelona, comportaven la cessió de béns immobles dins i fora la ciutat. Per tant, hi havia tres districtes feudals dins dels murs, als quals caldria afegir el districte episcopal de la Seu de Girona, acordat per conveni entre el bisbe i els comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis, de caràcter estrictament vassallàtic². L'Església havia entrat, també, en el món feudal. Així doncs, quatre grans senyors es repartien el poder en la ciutat de Girona, traspasat sense restriccions pels comtes de Barcelona.

Durant els segles XI i XII, resulta difícil esbrinar el grau de poder que conservà el comte de Barcelona dins de la ciutat. Sembla que en els convenis pactats amb els feudals cedí tota la potestat, que recobriria quan fos necessari. Però els feudals, ben consolidats, especialment els senyors rurals, ben sovint es negaren a retornar la potestat rebuda. Tanmateix, a Girona el comte hi tenia com a delegat pel govern del comtat el vescomte, i no sabem quins eren els límits del seu poder; ben sovint es comportà com un feudal insubmís. A les darreries de la dècada de 1050, Ponç Grau I, vescomte de Cabrera, era el vescomte de Girona. Alguen greu conflicte hi hagué entre ell i el comte de Barcelona, puix que per solucionar-lo se celebrà un conveni que obligà als seus homes a esmenar el mal fet als comtes i prometre ser-los fidels. És probable que hi hagués hagut conflicte armat entre uns i altres cap al final de

¹ Veure el Registre de Vendes del Reial Patrimoni de l'Arxiu de la Corona d'Aragó: *Castr. de Gerundella vulgo Geronella in civitate Gerundae*, Llibre III, fol. 659 i s.; *Castr. de Capraria intra Gerundam*, Llibre III, fol. 258; *Castr. de Sobreporta in civitate Gerundae*, Llibre III, fol. 633 i s.

² El bisbe Berenguer de Girona jurà fidelitat a la comtessa Almodis. Pergamí sense data de Ramon Berenguer I, núm. 155 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Vegeu P. Bonnassie, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*. 2/ *Economia i societat feudal*, Barcelona, 1979, p. 156.

la revolta feudal. Tot fa pensar que qui manava a Girona entre el 1060 i finals de segle eren els grans senyors feudals esmentats, que, a més, havien introduït abusos feudals com els mals usos a la ciutat³.

FETS SIGNIFICATIUS EN LA HISTÒRIA DE LA CIUTAT EN ELS SEGLES XI i XII

Que la comtessa Ermessenda tingués la seva residència al comtat de Girona dóna a alguns fets històrics un relleu molt especial. Els pactes que donaren lloc a la renúncia d'Ermessenda dels seus drets sobre els comtats de Girona, Barcelona i Osona, en favor del seu nét Ramon Berenguer I, casat amb Almodis, tingueren com a escenari la ciutat de Girona i concretament la catedral romànica, consagrada molt pocs anys abans. Tot acabà amb l'establiment de l'estat feudal propiciat per Ramon Berenguer I i que tant afavorí l'alta noblesa.

Un concili celebrat a Girona el 1068 ampliava les mesures de Pau i Treva; la presència del llegat papal Hug Càndid i dels comtes de Barcelona li donen un relleu especial. Hi hagué, encara, un altre concili reformador –el 1077, presidit per Hug Càndid– que començà a Girona i acabà a Besalú. També caldria esbrinar en profunditat tots aquells fets relacionats amb l'assassinat del comte Ramon Berenguer II, Cap d'Estopa, el 1082, el seu enterrament a Girona i els afers de la seva successió, que arribaren a bona fi gràcies als esforços de la noblesa gironina, conduïda pel vescomte Ponç de Girona i el seu fill Gerald Ponç, i que acabaren amb la restauració del fill del comte occit, Ramon Berenguer III. També hem d'esmentar la reunió efectuada a la catedral de Girona el 27 de novembre de 1143, presidida pel comte Ramon Berenguer IV, amb presència del cardenal Guido, llegat papal; els bisbes de Tarragona, Osca, Vic, Roda i Tarazona, i molts abats i magnats de Catalunya. Davant dels aplegats, el comte féu donació de diversos castells a Robert Mestre, cap dels Templers, i prometé solemnement que mai faria pau amb els sarraïns. Finalment, recordem la reunió que tingué lloc a Girona el 1188, ben estudiada

³ Conveni entre Ponç Gerald, vescomte de Cabrera, i Ramon Berenguer i Almodis, comtes de Barcelona, celebrat el 10 de setembre de 1061. Document núm. 403 del *Liber Feudorum Maior* de l'A. C. A. Sens dubte, aquest conveni posà fi als actes de guerra que hi hagué entre ells. Fins a la reforma de les vegueries en temps del comte-rei Alfons I (1162-1196), els vescomtes de Cabrera conservaren el vescomtat de Girona.

les muralles de la ciutat vers migdia en l'areny i que comprenia masos, horts, arbres i cases on habitaven Berenguer Bret, Guillem Paian, Pons Adalbert i els hereus del difunt Bonet. El preu de 400 sous rebuts en moneda de Girona assenyala la importància de la venda⁷.

Tota aquesta documentació ens permet entrellucar què passà a l'areny de Girona entre 1060 i 1160, moment en què, finalment, s'arranjà el contenciós entre el bisbe i el comte.

Bé per drets molt antics, bé per apropiació de drets fiscals fets en temps d'implantació del feudalisme, el bisbe es considerava en possessió de l'areny al sud de les muralles. Conseqüentment, calia repartir aquest alou entre diferents institucions de la Seu i les sagristies primera i segona, canongies, etc., que havien rebut drets per fer-hi edificacions a través de contractes d'establiment: els Daganet, Valrig, Atessen, Tort, etc. Tota aquesta operació afectava interessos del comte de Barcelona i per aquest motiu entaularen plets i contencions tant Ramon Berenguer IV com llur fill Alfons I.

EL COMTE RAMON BERENGUER IV ESTABLEIX EL MERCAT DE L'ARENY

El dia 7 d'agost de l'any 1160, Ramon, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, donà a Pere de Balma i a la seva posteritat *en el seu mercat que és fora murs de Girona, a l'areny, en la seva part occidental junt al riu Onyar, potestat i lloc per edificar obradors, bancs i taules*. Indicava les afrontacions de dit mercat en el ben entès que entre obradors i bancs i taules es deixés, sempre, una ampla plaça que no es podria disminuir amb futures construccions. Aquest mercat és de caràcter general (*generalem mercatum*). Per aquest honor que li donà, calia que pagués al comte i successors, anualment, el dia de la festa del benaurat Miquel, 200 porcs o bé 600 sous en diners. Aquest mercat quedaria, sempre, sota la defensa i protecció comtal i no el podria vendre ni alienar si no era a burgesos o jueus. Per la seva part, Pere de Balma convenia amb el comte, senyor seu, ser-li fidel i legal i pagar el cens degut. El document el signaven, pel comte Ramon, Guillem, bisbe de Barcelona, Schatiel, fill del rabí Shesche, Ramon de Gironella, Arnal de Llers, Bertran de

⁷ Tota aquesta documentació és esmentada en el Llibre d'Arxivacions I de la Sagristia Mitjana de la Seu de Girona en el capítol *Senyories de l'Areny que afronten a ponent amb lo riu Onyar, que són de les cases del senyor Jalpi al dit riu Onyar fins dret al carrer d'en Vern*. És un registre fet a partir dels pergamins originals que recollien els actes esmentats i figuren en l'Arxiu Capitular de la Seu de Girona.

Castellet, Ramon de Vilademuls, Guillem de Castelvell, Guillem Català, vicari de Barcelona, Berenguer de Monells, Berenguer de Sitjar, Bru, Bernat Bou i Arnal de Raset. No ens estranya que hi manqui la signatura del bisbe de Girona car sabem que les relacions entre el purpurat i el comte no eren, en aquells moments, gaire bones per culpa, precisament, de l'areny, pel control del qual continuaven pledejant⁸.

El document és d'un interès extraordinari per a la ciutat de Girona per motius diferents. No ens documenta el primer mercat, que degué ser el Mercadell, dins dels murs i davant de la catedral. Tampoc és el primer fora murs, ja que el mateix comte dóna les terres i potestats per edificar un mercat general i ordenar amb línies d'obradors, bancs i taules un indret on ja existia un mercat, probablement espontani. Ho és perquè assenyala el trencament del domini del bisbe gironí. Les necessitats creixents d'una ciutat en plena expansió econòmica i de població obligaren a tenir un bon mercat general que fou, a més, un element vitalitzador activíssim. Ja no hi havia perill pel fet de sortir més enllà de les muralles car feia pocs anys que Ramon Berenguer IV havia acomplert la conquesta de la Catalunya Nova (Lleida i Amposta el 1149). El mercat s'hauria de fer sense la col·laboració de les grans famílies feudals, ja que el comte prohibia la venda als que no eren burgesos o jueus. Són ells els que tiraren endavant la urbanització del lloc, que serà, sens dubte, l'inici de l'estructuració i ocupació de l'àrea de l'Onyar. S'iniciaren moviments especulatius forts i el comte volgué estar segur dels seus interessos i dels del seu home, Pere de Balma. Aquest mercat, superat en els segles següents pels moviments urbans, continua servant en els noms actuals de carrers i places el seu origen: carrers de la Carnisseria i de la Pescateria, Carnisseria de la Boqueria, Merceria, Mercaders, plaça del Gra, més endavant plaça de les Cols i dels Raïms, etc.

El mercat de Ramon Berenguer IV és l'inici de la sorprenent ordenació de la zona de l'areny, que és una relíquia i una joia de l'ordenació i de l'urbanisme medieval que ha perdurat fins als nostres dies, amb possibilitats de ser totalment identificada.

No creiem que sigui cap coincidència involuntària; quan els gironins van fer el seu mercat fora murs, vers el 1160, els jueus consolidaren

⁸ Pergamí núm. 343 de Ramon Berenguer IV de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, publicat en la *Colección de Documentos inéditos del A. C. A. de P. Bofarull*, vol. VIII, p. 75.

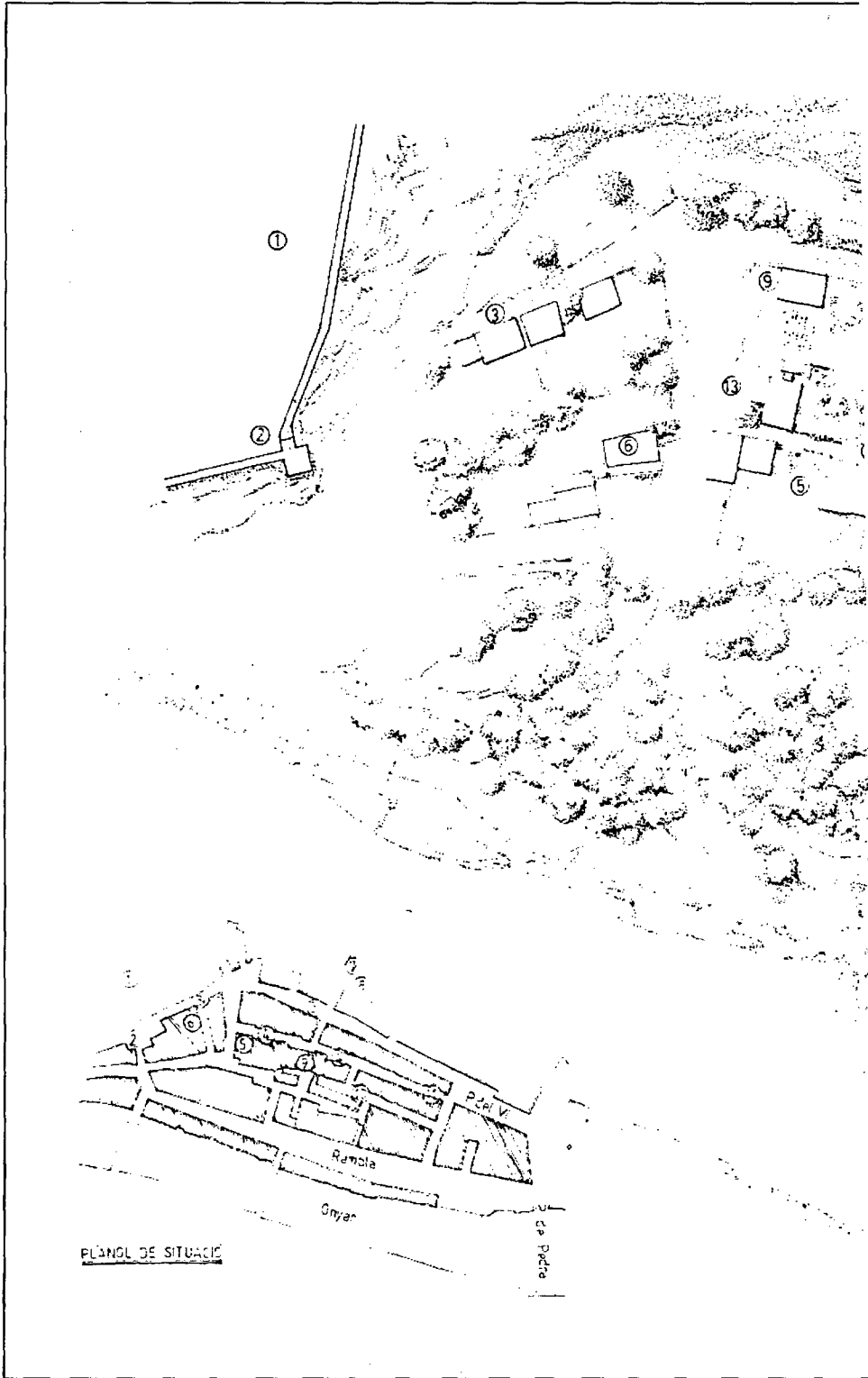


Fig. 1.

L'ARENYS ABANS DEL 1160

- 1 Castell de Cabrera.
- 2 Portal de migdia (Placeta del Correu Vell).
- 3 Via d'entrada a la ciutat (c/ Ciutadans).
- 4 Emplaçament de les Ferreries Velles.
- 5 Casa d'en Ponç Adalbert.
- 6 Honor d'en Gerald Tort, amb un forn i cinc masos.
- 7 Carrer que puja de l'Areny al Puig (Escala de la Llebre).
- 8 Trilla de Sant Feliu.
- 9 Honor de Joan Valrig.
- 10 Casa d'Atessen.
- 11 Cases i honor d'en Daganet.
- 12 Mas antic.
- 13 Casa d'en Ramon Bavià.

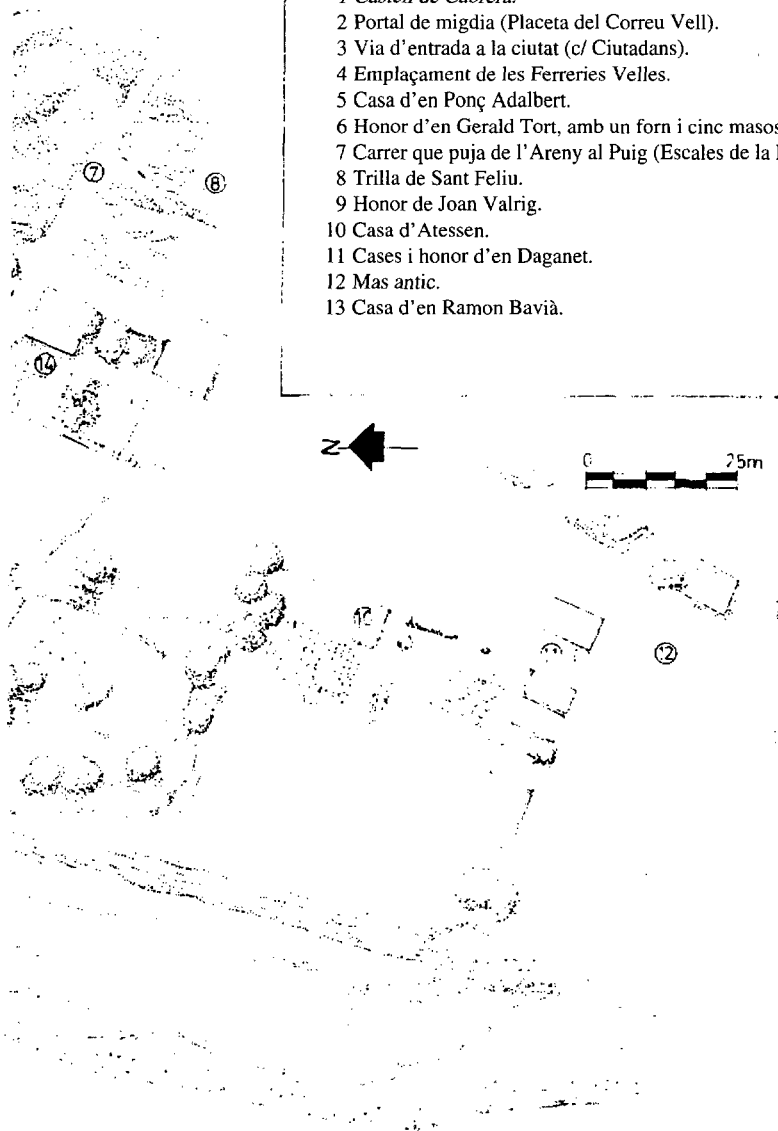


Fig. 2. El mercat fora murs: 1160-1210. 1) Placeta del Correu Vell, on el 1859 s'enderrocà l'antic portal d'entrada a la ciutat. 2) Carrer que puja a Sant Martí (1202), actual pujada de Sant Martí. 3) Carrer que puja de l'Areny al Puig (1155), actuals escales de la Llebre. 4) Carrer d'en Rossinyol (1183), actual carrer de Sant Josep. 5) Camí o via d'entrada a la ciutat, actual carrer de Ciutadans. 6) Obradors construïts abans del 1220, data en què foren comprats per Bernat Sitjar per bastir-hi el seu casal, actual Fontana d'Or. 7) Carrer de taules projectat segons les disposicions dictades pel comte Ramon Berenguer IV el 1160. 8) El 1220 ens apareix com a carrer i plaça, mot que cal interpretar com a encara amb solars per edificar-hi. 9) Línia d'obradors projectada el 1160. La documentació és escadussera per aquests anys i ens hem de remetre al segle XIII per conèixer el perfil urbanístic d'aquest sector. 10) Conjunt de cases i taules. La referència més antiga data del 1212 i s'hi esmenta Beatriu Sitjar com a propietària d'unes cases. El 1220 Guateri i Joan Rafart posseeixen unes cases al sud de l'actual Fontana d'Or. 11) Cases de Martí de Vic (1212). 12) Obrador i casa de Castelló Ferrer (1192). 13) Cases de Bot i Pere Bernat (1192). 14) Cases de Ramon Narau (1192). 15) Illa de cases poc coneguda. 16) Cases. 17) Trilla d'Atessen (1160-1200 i 1210). 18) Tenedor de Pere Pascual (1167). Tenedor de Pere de Granollers (1201). 19) Propietats de Babau. Marge Gros. (1177). 20) Terres o cases. 21) Cases de Martí d'Escales (1200-1210). 22) El 1167 era un tros de terra d'una tal Lloreta. En Berenguer Sant Andreu hi bastí cases i en reté la propietat fins al 1200. Després canvià de mans ràpidament entre en Pere de Carreria i en Banyoles fins al 1210. 23) Cases de l'Anglesa fins al 1167, després d'en Calvet fins al 1201 i després d'en Bernat Salvà. 24) Terres d'en Pere Barril del 1167 fins al 1177. Garsenda Crecedeu continuà edificant. El 1220 passà d'en Bernat Espaser a en Joan de Figuerola. 25) Bernat Aimeric (1177). 26) Hònors d'en Daganet (1160). 27) Mercat (1192). 28) Areny de l'Onyar (1167-1177-1200 i 1201). 29) Terreny que comprà l'Home dit Trompeter per a bastir-hi cases amb dret a alçar pilars (1203). Aquesta és la referència més antiga d'un element constructiu que, conjuntament amb arcs i voltes, esdevingué característic d'aquest sector. 30) Cases de Porta la Flor (1206). 31) Carnisseria de la Boqueria (1206). 32) Cases de Nin Bota (1206). 33) El 1219 s'esmenta aquest espai com a plaça. Així degué ser des del 1206. 34) Carrer (1206). 35) Mur de contenció de l'Onyar. El primer esment ens arriba el 1229 però vista la seva funció cal datar-lo entre 1203 i 1210, que és quan començà a urbanitzar-se el que ara coneixem com les voltes de la Rambla. 36) Areny i eixample del mercat. 37) Honor d'en Gerald Tort (1160). 38) Forn d'en Gerald Tort (1160). És el límit nord del mercat de l'Areny. 39) Cases, horts i terres de diferents propietaris (Arnau Alou, Bernat Rostoi i Esteve Moix (1208) i Joan Rostoi (1202). 40) Cases, horts i terres de diferents propietaris: Arnau Adalbert i Raimunda Pascual (1184) i Rossinyol (1183). Una part important queda com a alou de Santa Maria sense establiments.

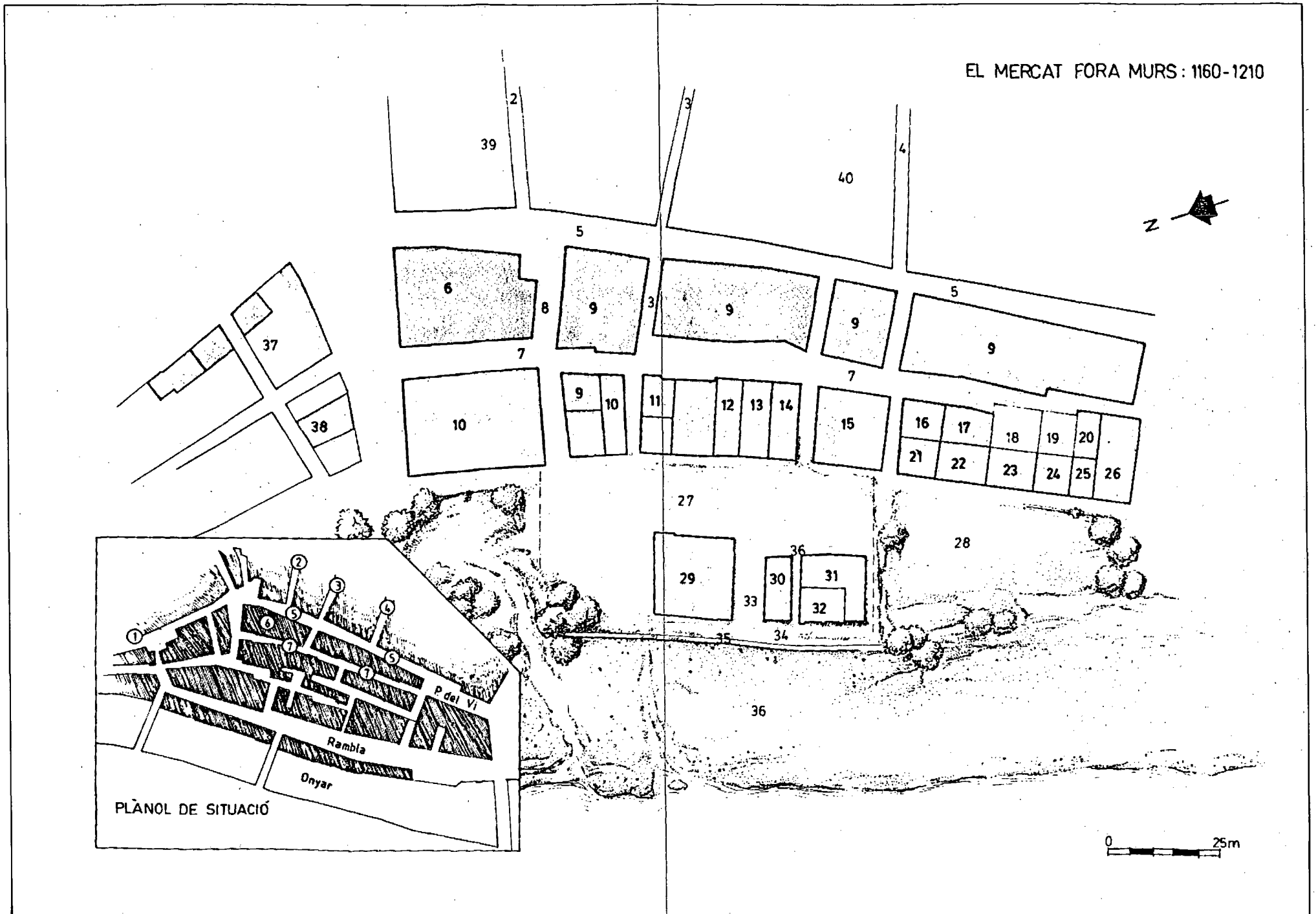
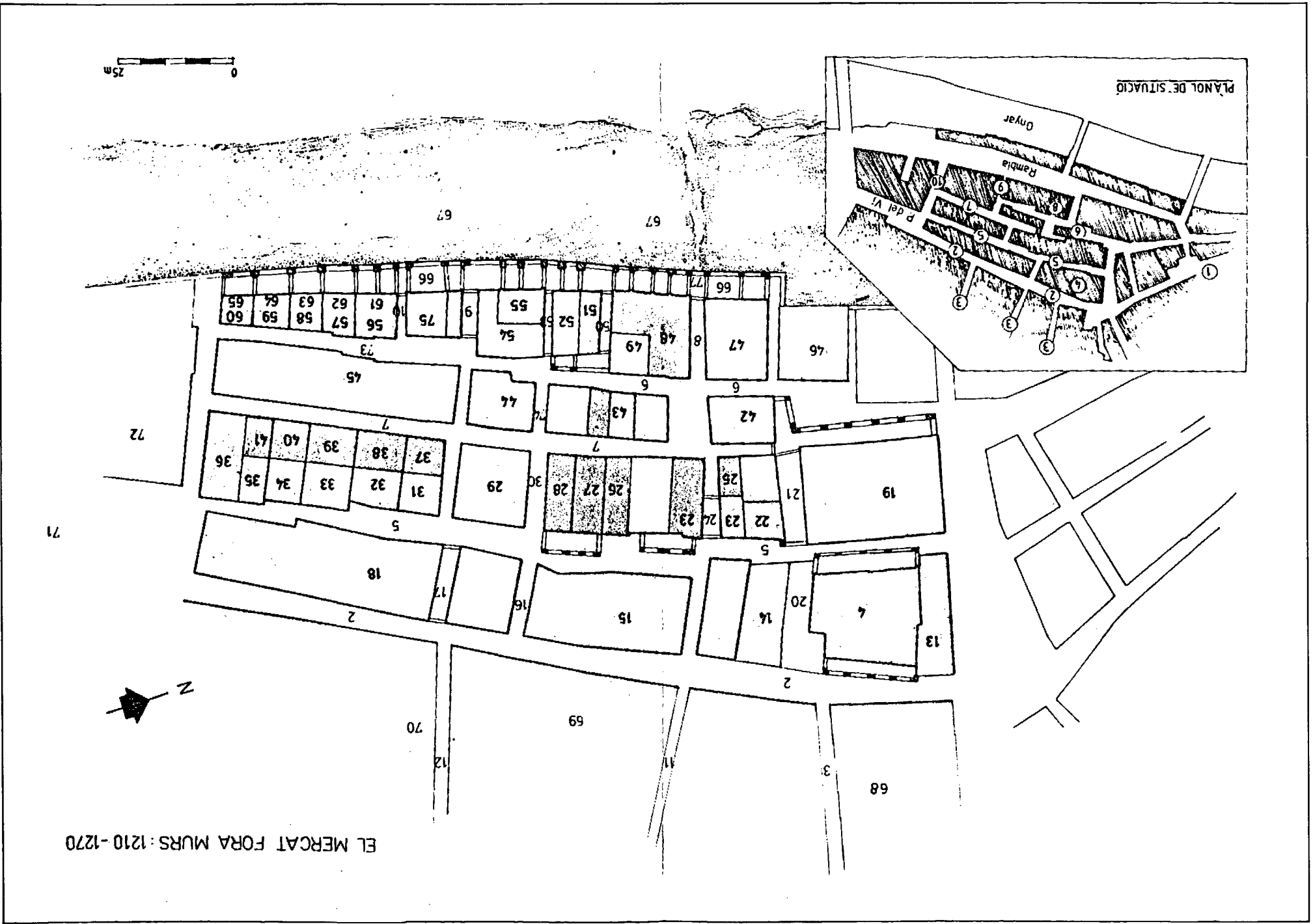


Fig. 3.



EL MERCAT FORA MURS: 1210-1270

Fig. 3.- El mercat fora murs: 1210-1270. 1) Placeta del Correu Vell. 2) Actual carrer de Ciutadans. 3) Carrer que puja a Sant Martí (1208). 4) Compra d'obradors per part de Bernat Sitjar per construir una casa amb voltes (1220). Actual Fontana d'Or. 5) Carrer de Ferreries Velles. El 1160 es projectà amb una línia d'obradors. 6) Carrer de les Pescateries (1263), actual Peixateries Velles. 7) Carrer Mercaders, projectat com una línia de taules el 1160. 8) Carrer (1203), actual carrer Minali. 9) Carrer de les Olles. 10) Carrer dels germans Fàbrega (1252). 11) Via o camí que va al Puig (1155). 12) Carrer d'en Rossinyol. 13) Casa d'en Vidal de Sant Cugat (1220). 14) Cases d'en Bernat de Leucates (1220). 15 a 18) La trama urbana d'aquest sector és prou definida. Tanmateix, no podem ubicar amb claredat algun dels propietaris: Bernat Renall, Bru de Montagut (1247), Berenguer Ajoll, Adalbert, Ramon Montmeló, Ramon Viver i Maria Vilarromà (1246). 19) Cases de Guateri i Joan Rafal (1220). 20) Carrer i plaça (1220). 21) No n'hi ha cap referència directa fins al segle XIV. 22) Cases d'en Bernat Renart. 23) Cases d'en Martí Vic, abans de Beatriu de Sitjar (1212). 24) Carrer (1212). El 1247 s'edificaren les voltes. 25) Cases de Beatriu Sitjar (1212). 26) Cases d'en Castelló Ferrer (1192). 27) Cases de Bot i Pere Bernat (1192). 28) Cases de Donideu (1192). 29) Cases. No n'hi ha referències directes. 30) Carrer. 31) Cases. 32) Trilla d'Atessen (1210). 33) Tenedor de Pere Granollers (1201). 34) Babau; Marge Gros (1177). 35) Cases. 36) Honor d'en Daganet (abans de 1160). 37) Cases de Martí d'Escales (1200-1210). 38) Cases de Pere Carreria (1200-1210). 39) Cases que foren d'en Calvet (1210). 40) Cases d'en Joan de Figuerola (1220). 41) Bernat Aimeric (1177). 42) Cases. 43) Cases d'en Pere Rasé, Arnau Gerona i Joan Pedrer (1229). 44) Cases. 45) Cases, obradors i taules. 46) No hi ha cap dada d'aquest sector fins al 1322. 47) Probablement cases d'en Ramon Fallines (1227). 48) El 1203 l'Home dit Trompeter comprà aquest solar per edificar amb dret de fer-hi pilans. El 1219, els fills del Trompeter, Arnau i Arnaleta Homedit, en venen una part a Ramon Estruc. 49) Casa d'en Ramon Estruc. 50-51) El 1219 aquest solar era considerat una plaça. Aquell mateix any Ramon Areny hi construeix uns obradors i la plaça esdevé carrer amb voltes al seu davant. 52) Cases d'Arnau Estruc (1219), abans de Porta la Flor (1206). 53) Carrer (1206). 54) Carnisseria de la Boqueria (1206). 55) Cases d'en Nin Bota (1206). 56) Obrador d'en Guillem Bisbal (1252). Aquell mateix any els germans Fàbrega urbanitzen aquella illa de cases a partir de l'espai disponible entre les cases d'en Bac Cardonet, al nord, i l'actual carrer de les Olles, al sud. Així les noves construccions s'arregleren amb obradors de Maria Breny i de Cervià Corretger, bastits poc abans del 1244. 57) Obrador d'en Vicens Carnisser (1252). 58) Obrador d'en Pere Palau (1252). 59) Forcat d'en Carbonell (1252). 60) Obrador dels germans Fàbrega (1252). 61) Obrador d'en Guillem Bisbal (1252). 62) Obrador d'en Pere Palau (1252). 63) Obrador d'en Ramon Olot (1252), abans d'en Cervià Corretger (1244). 64) Obrador d'Albert Verdera (1252), abans de Maria Brens (1244). 65) Obrador d'en Brens Bosch (1252). 66) Carrer (1206). Possiblement des de 1203 però amb tota seguretat a partir del 1229, s'anirà cobrint amb arcs i voltes bastides sobre el mur de l'Onyar. De dalt a baix del carrer es delimitaran taules i forçals, com demostren els establiments des de 1229 a 1270. Més endavant seran conegudes com a voltes de la merceria. 67) Areny del riu. El 1229 es trobava perfectament organitzat com a mercat estable amb taules i forçals marcats. 68) Cases i propietats diverses de les quals en tenim algunes dades; Joan Rostoi (1202), Arnau Alou, Bernat Rostoi i Esteve Moix (1208). 69) Cases, patis, horts i altres propietats poc definides. Només tenim dades de finals del segle XII i no sabem com evolucionà el sector en aquesta època. 70) La documentació no ha permès descobrir l'evolució d'aquest sector en aquest període. 71) Plaça de les Albergueries (1251). 72) Illa urbana poc coneguda. L'escassa documentació ens diu que les voltes dels Esparters i la plaça del Vi es construïren el segle XIV. Tanmateix, es bastiran un seguit de cases durant el segle XIII de les quals sabem el nom d'algun dels propietaris; Pere Pineda, Bellvei Anglès, Arnau d'Eposa i Ramona Martí (1251). 73) Carrer (1252). 74) Mur de contenció de l'Onyar. La primera menció prové d'un establiment de 1229. Desconeixem la data de la seva construcció però el seu origen va lligat a la urbanització del primer mercat, car garantia una certa seguretat contra les escameses del riu. És possible que el 1203 estigués llest però en tot cas la data fundacional no pot anar més enllà del 1210. 75) Cases d'en Bac Cardonet (1252). 76) Portal obert al mur de l'Onyar per facilitar l'accés al mercat de l'areny (1255).

l'ocupació d'una gran àrea dins dels murs que serà coneguda més endavant amb el nom, del Call, i conjuntament amb els burgesos rics faran els negocis del mercat a l'areny. Tal com passava, també, a Barcelona, on Ramon Berenguer IV mantingué excel·lents relacions amb la burgesia rica i els jueus, dins del clima de tolerància que regnava a Catalunya en els segles XI i XII⁹.

Pocs anys després, el 1168, Alfons I, comte de Barcelona i rei d'Aragó, donà a Ramon de Montcada, home de la seva cort, l'areny de Girona en el sector que era davant les muralles occidentals de la ciutat i uns anys més tard, aquestes terres (l'actual carrer de Ballesteries) serien venudes a Arnal Estruch per 800 sous barcelonesos.

CONVENI DE PACIFICACIÓ ENTRE EL BISBE DE GIRONA I EL COMTE-REI ALFONS I

Ens diu un document conservat a l'Arxiu Capitular de la Seu de Girona que, a 6 de les calendes de juliol de 1172, Guillem, per la gràcia de Déu bisbe de Girona, i Berenguer, abat de Sant Feliu i paborde de l'església de Sant Martí, havien tingut moltes vegades contencions i plets tant amb el rei Alfons com amb son venerable pare Ramon Berenguer i amb Pere de Balma i amb altres sobre aquelles cases i edificacions novament fetes a l'areny que solia ser mercat fora murs de Girona a ponent, a l'areny del riu Onyar. Ells afirmaven llurs raons; ser del dret de dites esglésies mentre el comte Ramon afirmava ser de dret seu.

Així les coses, per consell dels nobles barons havien arribat a una fi i concòrdia per la qual, en nom de Déu, el sobredit Guillem bisbe de Girona i Berenguer abat de Sant Feliu evacuaven i pacificaven al senyor Alfons i Pere de Balma i a llurs edificadors en aquelles cases, edificis, sòls i sobreposats així com se tenien en aquella plaça nova que es feia bona i ampla en avant devers fins al riu Onyar, exceptuats 50 sous de diners de Barcelona que es retenien per cens cada any.

De semblant manera el sobredit Alfons, comte-rei, definia, evacuava i pacificava a dit bisbe i a Berenguer, abat, i als seus edificadors, aquelles cases noves i velles de dita plaça en avant devers migdia perquè retinguessin ells i

⁹ Opinió expressada per J. M. Font i Rius a *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya Medieval. Col·lectanea de treballs del Professor Dr. Josep M. Font i Rius amb motiu de la seva jubilació acadèmica*, Barcelona, 1985, p. 345.

els seus, perpètuament, sense retenció alguna i que Pere de Balma per mandat del senyor rei donés cada any, en la festa de Sant Miquel, 50 sous de cens¹⁰.

De dit document es desprèn que després de la laboriosa carta de pacificació entre les dues parts, el comte de Barcelona posseïa els terrenys de l'areny on s'havia establert un mercat i que l'Església de Girona controlava els terrenys al sud de dita plaça, és a dir, de l'actual plaça del Vi al cap de l'areny.

EL MERCAT FORA MURS: 1160-1210 (Fig. 2)

El plànol que presentem de l'areny corresponent a aquella època ens mostra, ja, línies mestres dibuixades pel comte Ramon Berenguer IV que són l'origen de la ciutat medieval en aquest indret.

Observem en primer lloc els tres carrers que pugen de l'areny vers el Puig, on les edificacions es concentren als voltants de l'església de Sant Martí Sacosta, carrers que surten de l'antiga via romana que més endavant s'anomenarà Draperia i més tard Ciutadans. També s'observen les línies que en el futur assenyalaran els carrers de la Ferreria i Mercaders i prop de l'Onyar, les cases i un mur de contenció que pensem que s'ha de datar entre 1203 i 1210.

El plànol correspon a l'alou reial, on s'ha bastit el mercat general; sol ixent i migdia són terrenys de Santa Maria de la Seu. L'any 1210 ja hi ha nombrosos edificis. Generalment es tracta de concessions reials com la que féu el mes de febrer de l'any 1203 el comte de Barcelona i rei d'Aragó, Pere I, en lloar i concedir a perpetuïtat les cases que va bastir a l'areny el seu Home dit Trompeter. El comte rebrà per la concessió que porta el signe reial 500 *aurei*. L'autoritza a construir sobre pilans i pòrtics, que són el començament del que coneixem avui com a voltes de la Rambla¹¹. El 5 de desembre de 1206, el batlle del senyor rei donà a Nin Bota el carrer que passava al costat de llurs cases i de la carnisseria de la Boqueria¹². El 1193, Guilleuma Flor d'Estiu ven a Bot i a Pere Bernat les cases que tenia a Girona a la plaça i alou reial, amb reserva de 6 sous de cens per al rei¹³.

¹⁰ Acta en pergamí en el plec núm. 1 del carrer Albareda registrat en el Llibre d'Arxivacions núm. 1 de la Sagristia Mitjana, sota la rúbrica *Taula dels actes i títols del carrer de Albareda*, p. 222. Arxiu Capítular de la Seu de Girona.

¹¹ Arxiu Diocesà de Girona. Pergamí de la Pia Almoïna, núm. 3807.

¹² Arxiu Històric Comarcal de Girona. Pia Almoïna. Llibre d'Arxivacions, núm. 28.

¹³ Arxiu Diocesà de Girona. Pia Almoïna. Girona, núm. 22.

Són uns cinquanta anys d'activitat intensa tant en l'alou reial com en els honors de Santa Maria. Ben aviat sorgiren els establiments emfitèutics, veritable motor de l'activitat econòmica de la construcció i de l'economia en general.

No seria aliè als nous aires que respirava la ciutat l'enfranquiment dels mals usos de la intestia l'any 1190 i de l'eixorquia el 1194, concedit per Alfons I, que significava les primeres esqueixades en el monolític món dels grans feudals.

EL MERCAT FORA MURS: 1210-1270 (FIG. 3)

En aquesta etapa, l'antic alou reial de l'Onyar apareix molt més edificat i amb una estructura ben conservada fins avui. Hi hagué importants transaccions i els béns de l'alou reial minvaren. L'any 1212, Martí de Vic comprà unes cases que afrontaven, per ponent, amb les de Beatriu de Sitjar¹⁴. Era l'any 1220 quan Pere de Sant Celoni, Ramon Albareda i germans lloaren i concediren a Bernat de Sitjar l'obrador que li vengué Guillem de Fàbregues i les cases que Astruga i la seva filla també li havien venut. Aquestes compres se situaven en una cruïlla de camins que entraven i sortien de la ciutat i donarien lloc a la gran residència dels senyors de Sitjar (actual Fontana d'Or)¹⁵.

L'any 1229, la zona compresa entre el mur de protecció i el riu clar de l'Onyar es trobava perfectament organitzada com un mercat estable amb taules i forcats perfectament alineats i individualitzats. Per exemple, Ramona, muller de Guillem Ramon Fàbregues, establia Berenguer Brens en un sòl de terra que tenia a l'arenys a domini directe del rei i que afrontava a orient amb el mur, perquè hi edificués una taula, al costat de la que tenia el sobredit Ramon Guillem¹⁶. Aquestes taules es localitzarien en el lloc on hi ha la Rambla actual davant de les voltes en procés de construcció (1229). És època de molta mobilitat en les transaccions: Arnau Armengol vengué a Arnau Gerona les cases que abans eren de Grau Bod en l'alou reial i un any més tard Jaume II concedí a Arnau Gerona les cases en lliure i franc alou. El comte-rei

¹⁴ A. H. C. G. Pia Almoïna, Llibre d'Arxivacions, núm. 29.

¹⁵ A. H. C. G. Pia Almoïna, Llibre d'Arxivacions, núm. 13.

¹⁶ A. H. C. G. Pia Almoïna, Llibre d'Arxivacions, núm. 39.

anava venent poc a poc el seu patrimoni a l'areny¹⁷. Les cases es construïen sobre arcs i era molt freqüent que per guanyar espai fessin volta sobre el carrer, cobrint-lo, com ja passava en altres vials, especialment al futur carrer de la Merceria (Rambla). En el futur carrer de la Ferreria, Pere Adalbert establí Ramon Viver en un operatori en la part oriental, situat entre altres obradors destinats a ferreries; era l'any 1246¹⁸. El 1247 documentem per primer cop el nom del carrer de Draperia, on, a la part oriental, l'abat de Sant Feliu establí Ricard d'Ozca entre les cases de Bernat Renall i Bernat Montagut. Dit carrer conservà aquest nom fins al 1475, quan fou canviat pel de Ciutadans¹⁹.

Finalment, el 1252, un conjunt de documents ens permeten seguir la construcció de les voltes que encara avui tenim a la Rambla. Guillem Ramon Fàbregues i son germà Bernat, grans urbanitzadors de l'areny, establiren diverses persones en uns obradors que ells prèviament havien bastit: són vuit establiments, quatre dels quals donaven al futur carrer de la Merceria, que es localitzava entre els obradors i el mur. Es facultava els establerts per poder fer arcs damunt del carrer, des dels operatoris al mur, i cobrir la via, fent sobre el cobriment, sostres amb l'obligació que ni la pols ni l'aigua no poguessin caure sobre el carrer. Per cobrir-lo caldria fer arcs sobre el mur, a fi que el carrer quedés clar, i que fos possible bastir sobre l'arc del mur paret i finestres i que en els peus de l'arc del mur es fessin aigüeres amb canonades que tinguessin conducció fins a l'areny. S'establiren els censos que pagarien als germans Fàbregues, salvant el domini directe del comte-rei²⁰.

Aquest treball, limitat a la zona de l'alou reial de l'areny, no especifica l'activitat desplegada en altres zones, com l'Albareda i tot el cap de l'areny, on les obres d'edificació eren molt actives aquests mateixos anys.

Girona, octubre de 1993

¹⁷ A. H. C. G. Pia Almoïna. Llibre d'Arxivacions, núm. 40-41. El cens que el comte-rei rebia per dites cases era d'un parell de capons i un altre de gallines.

¹⁸ A. H. C. G. Pia Almoïna. Llibre d'Arxivacions, núm. 44.

¹⁹ Arxiu Diocesà de Girona. Pergamins de Sant Feliu.

²⁰ Arxiu Diocesà de Girona. Llibre d'Arxivacions, núm. 90 al 96 inclusiu. En aquell any de 1252, aquest carrer és conegut amb el nom de Merceria. També existeixen els pergamins originals en l'A. D. G. Pergamins de la Pia Almoïna (vegeu registre fet pel director de l'arxiu Josep M. Marquès, encara inèdit).